

Sandslottet

Den förlorade drömmen om välfärdsstaten

av Bengt-Åke Wennberg

Varje samhällsmodell bär inom sig fröet till sin undergång. Fröet växer med tiden och leder till att samhället sprängs och det skapas kaos och oordning. Ja det blir till och med så allvarligt att våld och krig uppstår. Därför innehåller varje samhällsmodell otaliga profetior om att slutet är nära. Någon sanning ligger det alltid i dem. Men när krisen bryter ut är det för sent.

Exemplen från historien är många. Trettioåriga kriget, franska revolutionen, Napoleonperioden, habsburgska väldets fall, Weimarrepubliken, Nazismen, Kommunismen, det kalla kriget och nu de olika totalitära diktaturernas framväxt. Inget talar för att det är någon obestämd högre makt som orsakar dessa katastrofer. Det är däremot fullt möjligt att människans framgångar både tekniskt och kunskapsmässigt leder in i livssituationer i vilka de gamla och etablerade modellerna för mänsklig samverkan visar sig olämpliga och måste revideras. Historien visar att ett fortsatt tillämpande av föråldrade tankemodeller i en annorlunda värld så småningom riskerar att leda in i katastrofer.

SAMARBETSDYNAMIK AB
Ölsdalen 134, 693 91 Degerfors, telefon 070 590 94 30
Email: bengt-ake.wennberg@samarbetsdynamik.se
<http://www.samarbetsdynamik.se>

21-11-12

Flera författare och skribenter har påpekat att vi nu befinner oss i en brytpunkt. Världen nu – och hela vår livsmiljö – ser i dag radikalt annorlunda ut jämfört med för hundra år sedan. Ändå resoneras det som om det som då var rimliga analyser fortfarande är giltiga för vår tid. Jag ser Greta Thunbergs ilska framför mig när hon kritiserar ledarna på Glasgow-mötet för att negligera klimathotet. Hennes reaktion är fullt rimlig men den illustrerar också hur vi i våra analyser och vårt språkbruk är fångade i föråldrade resonemang.

En forskare som tagit fasta på ilskan och misstron mot etablissemang är Bo Rothstein, professor emeritus i statskunskap på Göteborgs Universitet. Han tar utgångspunkt i att den tankefigur som dominerat forskning och analyser inom ekonomi och statskunskap är den som kallats principal-agent-modellen. Denna bygger på föreställningar om "the economic man" – det vill säga att människan är en rationell, egoistisk och nyttomaximerande varelse.

Utifrån sina sambandsanalyser av officiella data redovisar Rothstein att de åtgärder och program som annonserats och genomförts av beslutsfattare och makthavare nästan aldrig får de konsekvenser som makthavare förutspår att de skall få på de problem som adresseras. De åtgärder som analyserats fram och som man inom etablissemang kommer överens om kommer således inte till rätta med de problem, och det personliga lidande, som människor nu drabbas av. Det är därför rimligt att det då uppstår både ilska och bristande förtroende för makthavares, beslutsfattares och myndigheters åtgärder.

Problemet ligger, som jag ser det, i att den föreställningsvärld som en gång för hundra år sedan skapade välfärdssamhället inte längre gäller. Välfärdssamhället, så som vi i dag uppfattar det och som vi alla i demokratins namn understödjer, förbrukar numera både de fysiska och mänskliga resurser som behövs för att kunna upprätthålla det. Att bygga ut det med mer av allting, som principalerna lovar och som människor kräver, blir av detta skäl orimligt. Denna nya livssituation raserar den ordning vi alla vant oss vid och gör alla de "demokratiska" sociala institutioner och arbetsformer som vi hittills litat på impotenta. Det är således inte bara en fråga om att byta från höger till vänster eller skapa något mitt emellan.

Principal-agent-modellen antyder att en principal i princip, om denne genom olika allianser har makt över de resurser som krävs, skulle kunna styra handlandet hos de som är beroende av denne. Genom att då ordna situationen på ett sätt som talar till individen som en rationell, egoistisk och nyttomaximerande varelse kan principalen genom olika former av straff och belöning styra agerandet. Både straffen och belöningarna kan därvid vara av många olika slag – allt från fysiska till sociala och psykologiska. Men människan är också till sin natur social. Förhållandena måste då ordnas så att också sådana behov kan tillfredsställas.

Ett konstruktivt och produktivt socialt samhandlande förutsätter därför att de som placeras i positionen som principal, till skillnad från dem han eller hon vill styra och bestämma över, är ärliga, objektiva och socialt altruistiska. En sådan relation kan man visserligen återfinna i en

familjerelation där föräldrar och nära släktingar kan förväntas offra sig själva och sina egna intressen för att nästan intill döden värna om vissa närstående. En sådan altruism är emellertid inte realistisk i ett större sammanhang mellan vuxna och autonoma personer som inte mellan sig har intima familje- eller vänskapsband. Att tro på att denna relation generellt skulle kunna fungera i dagens samhälle och arbetsliv är därför enligt Rothstein orealistiskt och faktiskt i strid med vad modellen förutspår.

En viktig och ny utgångspunkt för vår tid, och som Rothstein refererar till, är att analysen av sociala skeenden måste starta i vad **alla** inblandade aktörer autonomt, och var för sig, väljer att göra och det gensvar hos alla andra aktörer som detta handlande faktiskt genererar. Sociala skeenden uppstår således genom alla de handlingar som utförs samtidigt och av systemets samtliga aktörer. Vissa enskilda handlingar parerar effekterna av andra handlingar och vissa andra skapar synergier i systemet som helhet. De samhandlingar som uppstår kan bara påverkas om de som aktivt deltar i dem direkt eller indirekt gemensamt och autonomt **väljer** att handla annorlunda än de tidigare gjort.

För alla som vill förstå och utforska samhandlande är det därvid intressant att tillsammans med de som ingår i respektive kontext att ta upp frågan hur det aktuella samhandlandet just där uppstår. Det vill säga vilka **sociala kontrakt** som de inblandade aktörerna anser gäller för den samverkan som de medverkar i. I en tid då tilliten till auktoriteter och guvernement är stor följer majoriteten deras rekommendationer och regler. De sociala kontrakten fungerar då väl. Om åtgärder från guvernement, så som Rothstein beskriver, inte får utlovade konsekvenser uppstår i stället misstro och en känsla av meningslöshet. Att modellen numera, till skillnad från förr, misslyckas verkar bero på att ny teknik och ny kunskap givit oss en annan bild av naturen av de sociala skeenden vi medverkar i.

Forskare som Gabriel Tarde, Ilya Prigogine, Isabelle Stengers och Bruno Latour m.fl. pekar exempelvis på att samhandlande, i vilka enheterna är ömsesidigt beroende av varandra verkar vara en allmänt förekommande process i naturen. Till och med elektroner samhandlar och kommunicerar med varandra på ett sätt vi ännu inte förstår. När det gäller framväxten av mönster mellan levande varelser blir detta än mer tydligt. De chilenska forskarna Humberto Maturana och Francisco Varela har uppmärksammat att det mellan levande varelser finns återkommande sociala mönster som de kallat för "autopoiesis" som vi föds in i och ständigt återskapar.

Ovanstående forskares upptäckter motsäger således att världens dynamik – inklusive vår egen delaktighet i skeendet – styrs uppifrån och utifrån av förutbestämda lagar som vi skulle kunna utforska och anpassa oss till. Världen blir ständigt till genom interaktioner mellan dess olika autonoma enheter. Ingen kan "ställa sig utanför" och vara objektiv eftersom vi alla deltar i processen. Vi har därför alla ofullständiga och ibland orealistiska idéer om våra livsvillkor.

21-11-12

Den form av kunskapsgenerering vi sedan länge etablerat kan inte heller, som vi trodde förr, leda fram till någon entydig sanning om sociala skeenden. Sanningen om världen undflyr oss genom att de handlingar vi utför inte bara formar vår egen framtid utan också kommer att bestämma de andras handlande.

Svårigheterna med att skapa gemensamma, "objektiva" och stabila föreställningar om världen har gjort att tillämpandet av principal-agent-modellen ökat klyftan mellan makthavare, beslutsfattare, etablissemangen och de som förslagen berör. Vad som behöver utforskas är därför hur det faktiska kollektiva handlandet uppstår som en följd av den kommunikation som pågår mellan oss. Om denna kommunikation, när det gäller mänskliga samspel, leder till destruktiva och orealistiska sociala kontrakt så uppstår kaos, misstillit och i förlängningen desperata aktioner och våld.

Allt för lite studier görs numera med det kollektiva handlandet och de sociala kontrakten som utgångspunkt. Man är i stället fast i principal-agent-modellen och letar efter övergripande "lösningar" som genom att "få individer att" skulle kunna styra individens medverkan i det kollektiva handlandet. Sådana försök möter i dag motstånd och misstro och förvärrar situationen. Detta gäller både de analyser som görs i små sammanhang och de analyser som görs av de stora. Misstron både till varandra och guvernement ökar. Därmed är välfärden i fara. Vi borde alla försöka hjälpa till att ändra på detta och i samband med sådana försök överge principal-agent-modellen.

Ett urval av den litteratur som ligger till grund för min analys i denna blogg.

Archer L, Hicks L, Whitaker D, Whitaker G (1994): Research Partnerships – Ways In which organisations and university-based facilitators/researchers may work together in partnerships to carry out research, facilitate programme and staff development and improve quality of work and of work life. Heslington: Department of Social Policy and Social Work, University of York.

https://naetverkssamhaellet.se/Filerpdf/Andrarapporter/U13Research_Partnerships.pdf

Argyris C (1990): Overcoming Organizational Defences. Facilitating Organizational Learning. Needham Heights MA: Allyn and Bacon.

Bauman Z (2002): Det individualiserade samhället. Göteborg: Daidalos.

Bergendal G (2003): Ansvarig handling. Uppsatser om yrkeskunnande, vetenskap och bildning. Stockholm: Tidskriften Dialoger.

Bohm D (1983): Wholeness and the implicate order. Reading: Ark Paperbacks.

21-11-12

Bornemark J (2018): Det omätbaras renässans. En uppgörelse med pedanternas världsherravälde. Stockholm: Volante.

Danielsson U (2020): Världen själv. Stockholm: Fri Tanke.

Forrester J (2013): Om p så vad? Att tänka i fall. Göteborg: Tidskriften Arche nr 44–45.

Fromm E (1945): Ett tillägg – ”Karaktern i den samhällseliga processen” i ”Flykten från friheten”. Falkenberg: Natur och Kultur.

Gibbons, M m.fl. (1994): The New Production of Knowledge – The Dynamics of Science and Research in Contemporary Societies. London: Sage.

Göransson m.fl. (1988): Den inre bilden – Aspekter på kunskap och handling. Malmö: Carlssons Bokförlag.

Göranzon B and Janik A (2009): The practical intellect. Stockholm: Dialoger

Göransson Bengt (2010): Tankar om politik. Falun: Ersatz.

Hallowell R (2009): Humberto Maturana and Francisco Varela’s Contribution to Media Ecology: Autopoiesis, The Santiago School of Cognition, and Enactive Cognitive Science. Proceedings of the Media Ecology Association, Volume 10.

Hane M (2015): Organisationspsykologiska reflektioner. Degerfors: Samarbetsdynamik AB.

Hägglund M (2020): Vårt enda liv – sekulär tro och andlig frihet. Lettland: Volante.

Inglehart R, Welzel C (2017). The cultural map of the world.

https://en.wikipedia.org/wiki/Inglehart%E2%80%93Welzel_cultural_map_of_the_world#/media/File:Culture_Map_2017_conclusive.png

Karlsson P, Schilling P (2006): Nya teorier – Ny kunskapsproduktion, några teoretiska perspektiv på IVA:s universitetsframsyn 2005/2006. Stockholm: Institutet för studier av utbildning och forskning.

Klemperer V (2013): LTI. Tredje rikets språk – En filologs anteckningsbok. Borås: Mediehistoriskt bibliotek. Glänta produktion.

Kuhn T (1979): De vetenskapliga revolutionernas struktur. Lund: Doxa.

21-11-12

Laloux (2017): *Reinventing Organizations – en guide till att skapa kreativa organisationer*. Stockholm: Liber.

Lund M (2003): *Tillit och mänsklig utveckling. Ingår i: Tillitens ansikten / Gunnar Aronsson & Jan Ch. Karlsson (red.)*. - Lund: Studentlitteratur.

Normann R (1975): *Skapande företagsledning*. Stockholm: Aldus Bokförlag.

Putnam R D (1996): *Den fungerande demokratin*. Stockholm: SNS Förlag.

Prigogine I (1980): *From Being to Becoming – Time and complexity in the physical sciences*. San Francisco: W H Freeman and Company.

Pörn I (1985): *Enhet och mångfald i vetenskaperna*. Helsingfors: Sphinx – Årsbok från Finska Vetenskapsakademien LXII 1985. Serie B Sarja.

Ramirez J L (1995): *Skapande mening - en begreppsgenealogisk undersökning om rationalitet, vetenskap och planering*. Avhandling 13:2. Stockholm: Nordiska institutet för samhällsplanering.

Rehman E (1975): *Systemsamhället. Om organisationsproblem i samhället*. Stockholm: Bokförlaget Aldus.

Reeder J (2010): *Det tystade samtalet. Om staten, psykiatrin och försöken att undanröja det psykoanalytiska inflytandet*. Stockholm: Norstedts.

Rosa H (2013): *Acceleration, modernitet och identitet. Tre Essäer*. Göteborg: Daidalos AB.

Rosa H (2020): *Det vi inte kan råda över – Om vårt förhållande till världen*. Falun: Daidalos.

Rosengren M (2002): *Doxologi – En bok om kunskap*. Skive: Rhetor förlag.

Rothstein, B. (1998): *Just Institutions Matter. The Moral and Political Logic of the Universal Welfare State*. Cambridge: Cambridge University Press.

Rothstein, B. (2005): *Social traps and the problem of trust*. Cambridge University Press.

Rothstein, B. (2011): *The quality of government: Corruption, social trust, and inequality in international perspective*. Chicago: University of Chicago Press.

21-11-12

Rothstein B (2015): De samhälleliga institutionernas kvalitet. Slutrapport från ett forskningsprogram. Malmö: Makadam Förlag.

Rothstein B (2021): Controlling Corruption – The Social Contract Approach. Croydon: Oxford University Press.

Runsten P, Werr A (2016): Kunskapsintegration – Om kollektiv intelligens i organisationer. Lund: Studentlitteratur AB.

Rydén L (2015). Komma till tals: komma till sin rätt: komma till rätta med. Om organisatoriska arbetsmiljörisiker och hur man kan komma till rätta med dem. Estland: ElleErr Konsult.

Rydén L (2020): Diskursiv arbetsmiljö – ett nytt perspektiv på organisatorisk arbetsmiljö. Stockholm: Doktorsavhandling i Företagsekonomi vid Kungliga Tekniska Högskolan.

Saussure F (1916 av övers. 1879): Kurs i allmän lingvistik: Staffanstorp: Cavefors.

Senge P (2006): The Fifth Discipline: The art and practice of the learning organization. London: Random House.

Stengers I (2000): The invention of Modern Science. I serien Theory out of Bounds. Minnesota. University of Minnesota Press.

Stiebe A (2013): John Forrester och framställningsformen fall – En introduction. Göteborg: Tidskriften Arche 44-45.

Tarde G (1969): On Communication and Social Influence. Selected Papers. Edited by Terry N. Clark, Chicago, University of Chicago Press.

Törnberg A (2017): The Wicked Nature of Social Systems _ a Complexity Approach to Sociology. Göteborg: Avhandling 2017-03-17, Institutionen för sociologi och arbetsvetenskap.

Törnebohm H (1991): What is worth knowing in Occupational Therapy: AJOT Special Issue on Qualitative Research, March 1991.

Wenger E, Trayner B, Fenton M, Hutchinson S, Kubiak C (2014): Learning in landscapes of practice. Abington: Routledge.

21-11-12

Wennberg B-Å, Hane M (2002): Samtal med arbetsterapeuter om arbetsmiljöns brister, risker och glädjeämnen. Stockholm: Sveriges Arbetsterapeuter.

https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/51507/3/gupea_2077_51507_3.pdf

Wennberg B-Å, Tillberg P (2019): Paradigmskiftet – dess natur och konsekvenser. Degerfors: Samarbetsdynamik AB.

<https://www.menvart.se/2020/10/09/pradigmskiftet/>

Wennberg B-Å, Hane M (2019): Doxans kraft. Degerfors: Samarbetsdynamik AB.

<https://www.menvart.se/2020/10/10/doxans-kraft/>

Wennberg B-Å, Hane M (2020): Samhandling – ett begrepp som underlättar samtal om sociala skeenden. Degerfors: Samarbetsdynamik AB.

<https://www.samarbetsdynamik.se/samhandling-ett-begrepp-som-underlattar-samtal-om-sociala-skeenden/>

Wennberg B-Å (2021): Paniken är nära då mänskligt agerande kan förväntas vara alltmer oförutsägbart. Degerfors: Blogg Samarbetsdynamik.

<https://www.menvart.se/2021/01/06/paniken-ar-nara-da-manskligt-agerande-kan-forvantat-vara-allt-mer-oforutsagbart/>

Whitaker D S, Whitaker G (1997): Kurt Lewin – His Dynamic and Force Field Models in Contemporary Research, Management and Practice. Degerfors. Abonnemangsrapport 61: Samarbetsdynamik AB.

https://naetverkssamhaellet.se/Filerpdf/Kabnrapporter/61Kurt_Lewin.pdf